

У НОВОМЕ САДУ У СРЕДУ 31. МАЈА 1893.

ГОД. XVIII.

ПОЗОРИШТЕ

БРОЈ 5.

УРЕЂУЈЕ А. ХАЦИЋ.

Излази за време бављења позоришне дружине у Н. Саду свагда о дану сваке представе, иначе сваког месеца по један пут на по табака. — Стоји за Нови Сад 40, а на страву 60 новч. месечно. —

ТОША ЈОВАНОВИЋ

(1846. † 1893.)

Не прође ни година, а да нам из редова нашег малог друштва не однесе по једнога или двојицу, који су били наши понос и дика наша. Ако оно, што ћуди, у своме иштавилу и немоћи пред вишим и несавладљивим сплама, зову провиђењем, промислом, продужи, да нам овако често проређује онај мали ред, који нам је својим радом давао све боље и боље наде за будућност: нараштаји, који за нама долазе, они, на којима свет остаје, примиће претешке дужности, што их према народу имају, без старијих искусних и великих учитеља, нејаки за се и недовољни за друштво.

У смрти свакога човека, знатна ма на којем пољу рада, ми жалимо угашену букињу, која је животу народа осветљавала тежак и мучан пут. Уметности, којој је у нас Јовановић био тако одличан преставник, огроман је недостатак, што не оставља потомству дела трајна за векове. Али се тај недостатак не може уклонити, и кад какав одличан уметник умре, с њим са овог света нестаје и његових творевина. Оне живе док је он међу нама, и његовом смрћу испчезавају и оне, остављајући само успомене, које годинама бледе и које су изгубљене за доцније нараштаје. За то ми према тим људима и имамо велику дужност, да њаше успомене на њих пренесемо потомству и да у њих улијемо сву срдачност и теплину, с којима смо их и примили. Ту дужност имамо у толико пре, што се смрћу Јовановићевом чини знатан прелом у животу нашег позоришта, коме је он био поклонио све: дар, труд и живот свој.

Велики Бечкерек је родно место нашег Јовановића. Ту је први пут и видeo српске преставе напег позоришта, које га, онако млада, занеше тако спљно, да је од прве вечери исплно само о позоришту. Г. 1865. пође му за руком, да приђе Мандровићевом позоришту у Београду, али га спречи болест. Мандровић оде из Београда, а Тоша оста болан телом, а душом жудњом за уметношћу, којој је достојан син био и остао Мандровић.

У то доба било је у Вел. Сен-Миклушу позоришно друштво вреднога Протића. Чим је оздравио, Тоша се диже па право Протићу. Међутим, путем је имао да савлада себе. Премиљао је о томе, како ће га примити Протић, и кад му се учинило, да не ће успети, да одмах добије улогу, он науми да одигра једну пре ступања на позоришту. Кад је дошао у Сен-Миклуш, походио је одмах управника позоришта и представи му се као глумац, али скорашић, без рутине Бог зна какве. Његова лепа појава, понашање, симпатичан глас и манири учинише, те му Протић одмах допусти, да игра за антажман.

Једне вечери, у једнога нашег пријатеља, вели В., ванредно расположен, јер се говорило само о позоришту, Тоша је причао о својој првој улози и првом изласку пред публику. „Научио сам улогу брзо, као у ватри... Нису ми много показивали и чинило ми се, да све знам, и да ћу добро испливати. Али што се више примицало време престави, изгледало ми је, као да се све љубља пода мном, и ако сам се држао храбро... А кад сам пешкао на позорницу, све

је око мене било у магли... Па шак, све је било добро... Кад чух пљескање, изгубих испред очију све.... О, то се никад не заборавља! . . ."

Први корак на позорницу учинио је као Сретен у „Хајдуцима“ од Стерије Поповића. Те године било му је деветнаест година.

После кратког времена Протићево се друштво разаспе и Тоша дође у Земун, у друштво Јоце Поповића. Одатле пређе у Београд, у друштво Паје Степића, које је прокрастарило Србију. 1867. г. ожени се Степићевом ћерком Јулком, и у таствовој дружини пропутује целу Бачку, Банат и Срем. Г. 1869. дође у Београд и буде антажован у народном позоришту, које је те године било отворено. Ради некојих несугласица оде 1872. г. у Загреб, где је остао до 1878. Те године дође опет у Београд, где га београдска публика одушевљено поздрави.

17. фебруара 1890. г. славно је двадесетпетогодишњицу свога уметничког рада, и тога дана играо је насловну улогу у Мељаковом: „Грофу Праксу.“ С помињу на неку руку, јачу од свих нас, бележимо, да је Тоша своје глумовање завршило том истом улогом, истога дана у месецу августу 1892. године.

*

Тоша је био одарен свима особинама, које траже и најстрожи позоришни естетичари. И појава, и орган, и гипност тела и воља, све се било стекло, што је нужно глумцу. Поврх тога био је дар, велики даљ, који је често замењивао студију, јер му је слаб вид много сметао читању.

Од почетка па до 1880. г. Јовановићу је била струка љубавничка. И игром и својом личностју, он је правио огромне успехе и у позоришту и ван позоришта. Али концем 1880. г. он осети потребу, да лагано напушта ту струку, и да пређе озбиљнијој и тежој струци. Задржавајући све главније љубавничке улоге и даље, почeo је проучавати карактерне улоге, и, није погрешно. У тој врсти постигао је највеће успехе. У великим Јовановићевом репертоару из обе те струке тешко је издвојити најбоље и најзначајније његове улоге. Њих је читав низ: „Отело“, „Лир“, „Макбет“, „Шајлок“, „Марки Вилмер“, „Рислер“, „Рајф“, „Вукашин“, „Колатин“, „Немања“, „Гроф Пракс“, „Некљу-

јев“, „Капетан Јован“, „Јулије Цезар“, а за њима у „Мизантропу“, у „Два наредника“, као дон Д' Авендано у „Поштење или лудило?“, као Ђорђе у „Карташу“, као дон Мануел у „Галету“, „Хајнрих“ у „Лаворици“, па онда „Фокс“, „Јаков“, „Цоп“ и т. д. Без претеривања може се рећи, да су врло ретки глумци, који су у своје улоге уносили толико живота колико Јовановић. То га је и чинило величним глумцем; то је и чинило, те сте заборављали Јовановића и гледали онога, кога он представља. Чисто нас и сад подилазе мрави, сећајући се Шајлока, чије је педантско крволоваштво до краја играо, тако, да вас је страх гледајући га кад долази; па у осталима кад вас раздрага усхиши, уздигне, потресе и расплаче... Такав је његов Ђурађ Смедеревац, кога је он волео свом душом и кога нам је увек представљао и срцем и душом.

О његовом Ђурђу забележено је ово. Кад су о доласку румунскога краља Карола у београдском позоришту даване свечане представе, „Ђурађ Бранковић“ дошао је трећи на ред. Али те исте вечери била је и нека свечаност дворска и у вароши, и света је било мало у позоришту. Пред саму представу, Јовановић упита сценаристу, који јуће у његову гардеробу: „Има ли много света?“ Овај оде, виде и врати се: „Партер редак, ложе празне, али партер стајања пун ђака.“ — „Баш волим, што су готово само они у позоришту. Ја им доста дuguјем... Вечерас ћу играти за њих, онако, како ми срце говори...“

И Тоша је играо тако славно, тако дирљиво, да су сви, што су у партеру стајали, плакали, дивећи му се. Глумци су нам причали, да је Тоша, после ових великих драмских сцена, јецао иза кулиса...

Такав је био Тоша, и за то смо га и волели и славили сви.

*

Цело српство, а нарочито Београд, достојно је ожалюју Тошу Јовановића. Погреб му, 6. фебруара о. г., беше један од највећих, што их је видео Београд. Веома велики број пријатеља, поштовалаца и силен свет дојратили су тело покојниково до саборне цркве, где је опело вршио митрополит са више свештеника. Накону је певао позоришни мешовити збор. После

опела изговорио је у цркви управитељ кр. срп. ског народног позоришта *Милорад П. Шапчанин* ову беседу:

„Анђео смрти одавно се спустио на покојника, дотакао га леденом руком и рекао му: ти си мој. И ма да смо сви ми знали да виши није наш, опет нас је јуче позненадло својом сеобом у вечност. Навикли смо имати га у својој средини, и та навика дуго ће нас заваркавати и дуго се не ћемо измирити са смрћу његовом.“

Као што велика кула, рушећи се, заљуља град, тако је и глас о смрти покојниковој потресао наше народно позориште. Сваки је губитак штета имаоцу, али велики губитци прави су удари. Колико се губитком Јовановића одузима нашој позорници, сведоци су сви његови другови, сведоци су стални посетиоци наших представа, сведок је и овај тужни величанствени спровод.

Ко је тај Тоша Јовановић, што га данас сахрањују? Од куда је, где се родио? А ко шта метеоре од куда дођоше и камо се кане отпутовати? Кад се оно пре триест година одушевљење народно за Талију заталаса бурним валима, кад су постала и уређивала се сва три наша народна позоришта: стекоше се одличне глумачке снаге као оно вихори које потискује струја из виших региона. Један такав вихор поклонио је српском позоришту глумца Јовановића. Не имадосмо каде питати га: юси, од куда си, што си дошао? него му се игри одмах задивиши, уживасмо у душама наших, које је умео јуришем и раздрагати и расплакати.

Сећате ли га се сви ви, који сте искушени овог катафалка? Ко га је икад видео на позорници, има у души живу слику његову, звони му то милозвучни то громки одјек његова гласа, који као да слажаше на нас као тајanstvena небесна певаница. Длгне се завеса, на позорници и у дворници тајац, запето очекивање да се иза кулиса појави он. И ето га величанствена као Бурђе, победоносна као Немања, достојанствена као старина Југ, мила као Ромео, несташна као Маркиз Вилмер, а свагда угледан и леп као олимпијски Аполон. Буран поздрав весник је његове појаве; а кад узме реч, снажну и неодоливу, усхићена дворница загрми једнодушним ускликом. Није то тада био он: божанска пскра генија, што је у њему ти-

њала, разбуктала је душу његову; надземаљским блеском трептала је и заносила све нас, задивљене слушаоце. Преображеност његове појаве, слатка и отјевита беседа, освајачком силом поражаваху нас, и ми — бесмо послушни и потпуно предани поданици његовог уметничког величанства на позорници.

Па како да се сад не заплачамо за таким уметником? Како да се не потужимо овој светој цркви: да нам је тешко и да нас душа боли? Мало час нам рече песма свештеничка: тамо је он, где је светлост и спокојство, где нема бољезни и уздисања. Мајци цркви и пристоји така утеша: али нека нам не замери што по слабости срдаца наших уздишемо и сузу лијемо.

И ти нас баш изневери, драги Томпо Јовановићу? И ти си бали први, који поцепа леши уговор, који беше утврдно с нама, браћом својом? Зар се не сећаш како се спремасмо на живот мира, кад млађима уступимо управу и позорницу? Смешећи се, говорио си: Ми ћемо млађима замерати све, хвалити наше славно доба, и како је све то у нас било и лепше и боље и смиљеније; они ће, с пристојном учтивошћу, слушати замерање стараца, а кад се удалимо, смејаће се доброћудности и торокљивости својих претходника, а гдекој, понајстарији, и уздахнуће с помишиљу: данас сутра ето и мене у ваше коло. Тако смо говорили, тако замишљали, драги Тодоре, а где сад тебе, неверника, оде и не дочекавши слатке дане спокојног старачког живота. И то је од твоје судбине мало и неправедно! Ако и ко на свету заслужи да јесење дане проведе у миру, да се одмори још овога света, то ми се заслужује: честит глумац. Пут је његов ружичаст и трновит, такав је пут сваког јавног посленика; али има једно што глумцу даје превасходство: он се смеје, кад му душа плаче; он плаче, кад му кипи срце весело; он не ради у својој мирној ћелији, у скровитој радционици: он твори и ствара на очи безбройних гледалаца, ради и кад га обасишу хвалом, ради и кад га испибају незаслуженим замеркама и неваљalom и злонамерном клеветом. И таку посленику зар да се украте дани одмора и мира? Жао нам је, покониче, што бар неколико лета одмора не проведе у нашој средини.

(Свршиће се.)

ЈОАКИМ ВУЈИЋ.

(1772-1847.)

(Свршетак.)

Бертолд је прост сељак, који је дошао у Верону на двор Албонија, краља лонгобардског, па му тако импоновао својом природном досетљивошћу, да га је овај узео за свога дворског шаљивчина. Цело дело је начичкано афоризмима и народним реченицама, које је Вујић доста згодно пренео у своме преводу. У каламбурима се показује чак већи и духовит.¹⁾

*

Да читалац може себи замислiti особну лепоту самога Бертолда, доводи се (на стр. 11.) његова фотографија. „Главу је имао“ — вели — „округлу као лубеница, очи првене као у дивљега петла, обрве дугачке и круте као свинска чекиња, уши као у магарца велике. Уста су му биле накривљена, а долња лабрда му висела као у коња. Брада му је била дебела, а подбрадак као у јарца. Нос усковрен, зуби на пољу као у дивљег прасца. Њоге је имао козје попут сатира, а тело рутаво“....

Стојан Новаковић у својој „Библиографији“ не зна за Вујићева „Бертолда“ него само за „Бертолдину“ и „Каказену“ — Бертолдин је тек син Бертолдов, као што је Каказен опет син Бертолдинов. Карактерна разлика међу Бертолдом и Бертолдином је та, што је Бертолд бро шаљив и духовит, док је Бертолдин шаљив и заступан.

Ове су књиге биле много читане међу Србима тако, да је Јеремија Караџић године 1854. Бертолда морао поново штампати у београдској кнезевској штампарији.

У овим књигама Вујићевим је језик црквени славенски, ал' је више измешан народним обли-

¹⁾ Да споменемо само неке реченице: Ко броји године, чини рачун са смрћу. Ко сеје трње, нек не ходи без опанака. Жалосно је ово посето, које се даде за реп ухватачи. Ко зло мисли, готово свагда погоди. Ко се хвали, тај се квари. Жена разјарена, море без брежине (не има границе). Ко седи на копривама, морају га жећи. Ко иде у воденицу, тај се обрашнави. Свака змија има један реп, а зла жена по свем телу. — Човек без жене је шума без лишћа, чардак без мердевина, башта без бунара, огледало без светlosti. (Стр. 32.)

цима и фразеологијом, него у другим његовим делцима. Кад се преводилац заборави, знаде написати по целе стране лепим и чистим народним језиком са свим његовим енергичким аористима, живом ономатопојом и турским речима. Јер се у овој „славенској“ периоди српске књижевности морају сватки турске речи као прототип *народних* српских речи према руским црквеним. Вујићев „славенски“ језик није ни издалека оно, што је језик Григорија Терлајића. Терлајић игра у српској старијој књижевности улогу учитеља и филолога, који је из петиних жила радио, да народу нарине свој волапик. Он је преводио и белетристичка дела — из филолошких и учењачких мотива: да практички оживи своје филолошке идејале. Терлајић је седам деценија пре Миклошића стао (у речнику свога „Забављења“) набрајати мађарске речи, које су узете из славенских језика и почeo тражити етимологију појединачним основама. Вујић је тек слабији Терлајићев ђак. Он је узимао црквени речи и облике без никакве консеквенције и озбиљности; како му се што надало. А, кад му се на дохват руке није нашла права црквена реч, он је узимао народну, — и савест га није ни најмање пекла.

Н. Андрић.

СИТИЦЕ.

(Ала је насео.) Некакав глумац, шаљивчина, много се разметао у гостионици својим знањем и уменjem. На питања: Може ли ово или оно, једнако је одговарао, да може. Једноме од гостију било је то досадно, те ће рећи глумцу: „Е, сад ми кажите шта не можете, па ћу вам показати, да ја баш то могу.“ Глумац одмах одговори: „Не могу да платим, што сам овде појео и попио, и баш ми је мило, што ви то можете!“ Уз општи смех гост мораде платити све, што је глумац појео и попио.

(Једнина и множина). Учител. Је ли, чаша у једнини?

Бак. Јесте.

Учител. А како ће бити у множини?

Бак. Литар.

Издаје управа српског народног позоришта.